

АЛЕКСЕЄНКО І. Г.,

кандидат юридичних наук,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного,
трудового та господарського права
юридичного факультету
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

УДК 346.2/ 347.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.101>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ ЛІКВІДАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

У статті досліджено особливості правового регулювання виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств, зокрема в умовах дії воєнного стану в Україні. Автор акцентує увагу на правовій природі ліквідаційного процесу та визначає його як особливий етап функціонування юридичної особи, що передбачає не лише припинення діяльності, а й належне виконання обов'язків перед кредиторами, контрагентами та державою. Основну увагу приділено специфіці виконавчого провадження щодо господарських товариств, які перебувають у стадії ліквідації. Також проаналізовано нормативні акти, що регулюють обмеження у сфері виконавчого провадження в період дії особливого правового режиму, включаючи зупинення виконавчих дій, встановлення пріоритетів у черговості стягнення, а також дії державних виконавців у нових умовах. Автор пропонує класифікацію обмежень, запроваджених на час воєнного стану, та аналізує їх вплив на реалізацію принципів законності, справедливості й ефективності правозастосування. Окрему увагу приділено проблемам правового статусу кредиторів, захисту їх інтересів та балансуванню між публічними і приватними інтересами в умовах ліквідації господарського товариства.

Зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності виконання зобов'язань у кризових обставинах, зокрема в умовах воєнного стану, надзвичайного стану або інших форс-мажорних ситуацій, які істотно ускладнюють реалізацію рішень судів та виконання зобов'язань у межах ліквідаційної процедури. Запропоновано посилити нормативне врегулювання механізмів захисту прав кредиторів у випадках припинення діяльності суб'єктів господарювання, особливо у ситуаціях, коли виконавчі дії призупинені або обмежені з міркувань державної безпеки.

Ключові слова: *правове регулювання, виконання зобов'язань, ліквідація, банкрутство, юридична особа, господарське об'єднання, підприємницьке товариство, судові рішення, примусове виконання, воєнний стан.*

Alekseenko I. G. Legal regulation of the fulfillment of obligations during the liquidation of business companies

The article explores the peculiarities of legal regulation regarding the performance of obligations during the liquidation of business companies, particularly under the conditions of martial law in Ukraine. The author focuses on the legal nature of the liquidation process, defining it as a distinct stage in the existence of a legal entity, which entails not only the cessation of its activities but also the proper fulfillment of obligations toward creditors, counterparties, and the state. Special

attention is given to the specifics of enforcement proceedings against business companies undergoing liquidation.

The study analyzes normative legal acts that govern restrictions in the field of enforcement during the operation of a special legal regime, including the suspension of enforcement actions, the prioritization of claims in the order of satisfaction, as well as the conduct of public enforcement officers under emergency conditions. The author proposes a classification of restrictions introduced during martial law and evaluates their impact on the implementation of the principles of legality, fairness, and the effectiveness of law enforcement.

Particular emphasis is placed on the legal status of creditors, the protection of their rights and interests, and the balancing of public and private interests in the context of business liquidation. The article concludes by emphasizing the need to improve existing legislation to enhance the effectiveness of obligation performance in times of crisis, especially during martial law, states of emergency, or other force majeure circumstances that substantially complicate the execution of court decisions and the performance of obligations within liquidation procedures. The author advocates for strengthening the normative regulation of mechanisms aimed at protecting creditors' rights in cases of business termination, particularly in situations where enforcement actions are suspended or restricted due to national security concerns.

Key words: *legal regulation, performance of obligations, liquidation, insolvency, legal entity, business association, business company, court decision, enforcement, martial law.*

Вступ. В умовах воєнного стану механізм примусового виконання рішень судів зазнав змін, що суттєво вплинуло на можливості стягнення заборгованості з суб'єктів господарювання, які ліквідуються. У період дії правового режиму воєнного стану перед правовою системою України постають нові виклики щодо забезпечення ефективного виконання судових рішень та належного функціонування механізмів ліквідації суб'єктів господарювання. Особливе значення набуває регулювання виконання майнових зобов'язань господарських товариств, що припиняють діяльність, адже саме цей етап часто супроводжується конфліктами інтересів між державою, кредиторами, працівниками та іншими заінтересованими особами. Ситуація ускладнюється додатковими обмеженнями, запровадженими у зв'язку з воєнним станом, включаючи зупинення виконавчих дій, мораторії та технічну недоступність до активів боржників. У таких умовах постає необхідність комплексного аналізу правової природи зобов'язань у межах ліквідації та пошуку ефективних правових рішень, що забезпечують баланс приватних і публічних інтересів.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей правового регулювання виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств в умовах воєнного стану, з урахуванням як національного, так і міжнародного досвіду.

Результати дослідження. Правове регулювання виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств є важливим елементом забезпечення стабільності господарського обігу, дотримання прав кредиторів та виконання публічних функцій держави у сфері примусового виконання судових рішень [11, с. 54]. У мирний час зазначене питання вирішується в межах усталених норм цивільного, господарського та виконавчого законодавства, однак в умовах воєнного стану ця сфера стикається з численними викликами, які потребують адаптації як з боку правозастосувачів, так і законодавця.

Процес ліквідації господарського товариства, який сам по собі є юридичною процедурою припинення існування суб'єкта підприємницької діяльності, супроводжується обов'язком належного виконання майнових зобов'язань перед кредиторами, працівниками, державними органами та іншими учасниками зобов'язальних правовідносин. Водночас

в умовах дії правового режиму воєнного стану, що запроваджує обмеження на здійснення виконавчих дій, відтермінування виконання окремих категорій рішень або їх зупинення, виникає суттєве ускладнення реалізації законних прав сторін. Зокрема, заборона примусового виконання певних судових рішень або фізична неможливість вчинення виконавчих дій у районах бойових дій призводить до затягування строків ліквідаційних процедур та порушення черговості задоволення вимог кредиторів.

Поточне законодавство містить загальні положення щодо ліквідації юридичних осіб, зокрема положення Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, а також спеціальні норми Закону України «Про виконавче провадження». Однак воєнний стан продемонстрував недосконалість існуючих механізмів. Відсутність чітких норм щодо дій державного виконавця або приватного виконавця у надзвичайних обставинах, відсутність спеціальних процедур пріоритетного виконання зобов'язань у ліквідації підприємств, які мають суспільно значущі функції, а також колізійність між актами цивільного та адміністративного законодавства, створюють підґрунтя для зловживань та правової невизначеності.

Значним викликом постає захист прав кредиторів у ситуації, коли вони позбавлені можливості ініціювати або продовжувати виконавче провадження щодо боржників, які формально перебувають у процесі ліквідації. Це особливо критично для фізичних осіб – найманих працівників, постачальників життєво важливих товарів та послуг, а також для органів державної влади, які мають повноваження на стягнення податкових боргів або адміністративних штрафів. Така ситуація негативно впливає не лише на окремих суб'єктів, а й на загальну економічну стабільність, знижуючи довіру до ефективності виконання судових рішень.

У сучасних умовах глобальних викликів, зокрема пов'язаних із збройними конфліктами та надзвичайними обставинами, питання виконання зобов'язань при ліквідації юридичних осіб набуває особливого значення не лише в національній, а й у міжнародній практиці. Аналіз досвіду Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу, правових доктрин загального права, а також академічних публікацій і дисертацій дозволяє виявити суттєві орієнтири для вдосконалення вітчизняного законодавства.

ЄСПЛ неодноразово наголошував на важливості дотримання прав кредиторів при ліквідації суб'єктів господарювання, що простежується, зокрема, у справі «Котов проти Росії», де суд зауважив, що держава має забезпечити ефективний контроль за діяльністю ліквідаторів та гарантувати виконання судових рішень, пов'язаних із майновими вимогами. У схожому руслі рішення у справі «Кузелев та інші проти Росії» підкреслює необхідність підтримання справедливого балансу між інтересами кредиторів і боржників під час процедури банкрутства та ліквідації.

Практика Суду Європейського Союзу також надає актуальні приклади тлумачення норм про зобов'язання під час неплатоспроможності. У справі C-394/22 було розглянуто питання правочинів, укладених під час процедури ліквідації, з наголосом на їх можливому оскарженні, якщо порушуються інтереси кредиторів. Рішення у справі C-73/20 містить тлумачення положень Директиви (ЄС) 2019/1023 про реструктуризацію та неплатоспроможність у контексті захисту прав осіб, які мають економічні вимоги до компанії, що припиняє діяльність. У справі C-594/16 Суд ЄС аналізував питання повернення державної допомоги від компаній, які згодом були ліквідовані, з точки зору збереження правової рівноваги в ринковому середовищі.

Доктрина загального права (common law) пропонує низку правових механізмів, які набувають особливої ваги у випадках відсутності прямого форс-мажорного регулювання. Наприклад, у публікації юридичної фірми Gibson, Dunn & Crutcher LLP зазначається, що навіть за відсутності відповідного застереження в контракті, сторони можуть посилалися на доктрину неможливості виконання (impossibility) або фрустрації мети договору (frustration of purpose), якщо надзвичайні обставини істотно змінюють умови здійснення зобов'язань. У справі *Antony Gibbs & Sons v. La Societe Industrielle et Commerciale des Metaux* англійський суд закріпив принцип, відповідно до якого ліквідація за іноземним законодавством

не припиняє дії зобов'язань, які виникли та підлягають виконанню у юрисдикції Англії, що актуалізує дискусію про визнання іноземних процедур у транснаціональному обігу.

Окремої уваги заслуговує аналіз американської юридичної доктрини правонаступництва зобов'язань. У науковій статті, опублікованій у *William & Mary Business Law Review*, розглянуто застосування доктрини *successor liability* у контексті ліквідації та реорганізації компаній, а також її вплив на виконання зобов'язань у міжнародних правовідносинах. Автор доходить висновку, що правова спадковість у комерційній сфері потребує гнучкого балансу між захистом добросовісних кредиторів та економічною свободою боржників.

Усі згадані джерела рішень [1-6]. свідчать про спільну тенденцію в міжнародному правозастосуванні – зобов'язання повинні виконуватись незалежно від складності зовнішніх умов, а правова система має забезпечити ефективні, справедливі та прозорі механізми їх реалізації. Порівняння з українським законодавством дозволяє дійти висновку, що національна правова система потребує вдосконалення в частині процесуального забезпечення виконання зобов'язань у період ліквідації суб'єктів господарювання, особливо в умовах воєнного стану. Доцільним є запровадження спеціальних законодавчих приписів, що б детализували правовий режим виконання рішень, забезпечували процесуальну безперервність ліквідаційних дій, а також визначали пріоритетні зобов'язання, виконання яких не повинно бути припинене навіть у кризових обставинах. Урахування позитивного міжнародного досвіду та його адаптація до українських умов сприятимуть формуванню більш ефективної, передбачуваної та справедливої системи примусового виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств.

Загальнотеоретичне осмислення проблематики виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств ускладнюється необхідністю одночасного врахування приватно-правової природи зобов'язальних правовідносин та публічно-правових механізмів забезпечення правопорядку, зокрема у виконавчому провадженні. У вітчизняній правовій доктрині значна увага приділяється дослідженню змісту та меж правоздатності юридичної особи на завершальному етапі її існування, а також специфіки трансформації зобов'язань у процесі ліквідації.

Згідно з позицією О. В. Дзери, правосуб'єктність юридичної особи зберігається до моменту її державної реєстрації припинення, однак зміст цієї правосуб'єктності є обмеженим функціональними межами ліквідаційної процедури рішень [10, с. 283]. Такий підхід дозволяє розглядати виконання зобов'язань у цей період як завершення правового циклу існування особи, який не допускає набуття нових зобов'язань, але зобов'язує виконати вже наявні. І. В. Спасибо-Фатєєва розвиває цю думку, акцентуючи, що зобов'язання у процесі ліквідації мають іншу правову природу – вони набувають публічного значення, оскільки виконання вимог кредиторів є умовою легітимності самого припинення рішень [16, с. 98].

Важливим теоретичним аспектом є визначення співвідношення між добровільним і примусовим виконанням зобов'язань. В контексті ліквідації, примусове виконання набуває особливого значення, оскільки втрачається звичайна динаміка договірної взаємодії. Як зауважує В. І. Борисова рішень [7, с. 203], виконавче провадження в умовах ліквідації має розглядатися не як самостійна процедура, а як елемент забезпечення принципу непорушності цивільного обороту та справедливого розподілу залишкового майна боржника. Водночас, у роботах Ю.С. Червоного рішень [18, с. 11]. підкреслюється, що інститут ліквідації виступає не лише інструментом припинення юридичної особи, а й способом реалізації загальних засад цивільного права – добросовісності, рівності, балансу інтересів.

Особливого значення набуває також проблема правового статусу кредиторів у процесі ліквідації. Згідно з концепцією Л. К. Воронової рішень [8, с. , 24, 99], ліквідація господарського товариства не повинна нівелювати обсягу прав кредиторів, навпаки – держава повинна створити належні процесуальні гарантії для забезпечення реального виконання їхніх вимог. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли судова та виконавча системи діють в умовах обмеженої юрисдикції або неповного доступу до ресурсів.

Сучасна правнича наука, зокрема праці Н. С. Кузнецової рішень [12, с. 8-9]. та

О. В. Кисіля рішень [11, с. 76, с. 111], послідовно відстоюють ідею функціональної цілісності зобов'язального правовідношення. Вони підкреслюють, що правовідношення з моменту його виникнення до повного виконання має зберігати свій внутрішній баланс, а тому будь-яке законодавче чи адміністративне втручання (в тому числі у зв'язку з ліквідацією боржника або введенням воєнного стану) має оцінюватись з точки зору збереження правової визначеності та легітимного очікування сторін.

Таким чином, узагальнюючи правові підходи українських науковців, можна стверджувати, що зобов'язання під час ліквідації господарського товариства є особливою формою реалізації майнових правовідносин, що знаходяться на стику приватного і публічного права. Виконання таких зобов'язань в умовах воєнного стану потребує зваженого балансу між принципами справедливості, правової визначеності та публічного інтересу, а також формування спеціального нормативного механізму, який забезпечував би не лише формальне завершення ліквідації, а й фактичне задоволення законних вимог кредиторів.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення чинного законодавства у сфері виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств. Зокрема, доцільним є законодавче закріплення спеціальних процедур примусового виконання у період воєнного стану, які б передбачали гнучкий механізм продовження або зупинення виконавчих дій, враховуючи територіальні, часові та предметні критерії. Окремої уваги потребує впровадження інструментів цифрового супроводу виконавчих дій, що забезпечили б прозорість, оперативність та збереження процесуальної послідовності навіть за умов обмеженої фізичної доступності до активів боржника. Доцільним також є розроблення спеціального підходу до визначення черговості виконання зобов'язань у межах ліквідації, що враховував би пріоритетність соціально значущих вимог та публічних інтересів.

Зміни повинні передбачати не лише процесуальні аспекти, але й інституційні — зокрема, посилення ролі та відповідальності виконавців, створення міжвідомчих координаційних механізмів між судами, органами виконавчої служби та органами державної влади у питаннях завершення ліквідації підприємств у кризових умовах. Важливо також враховувати міжнародний досвід регулювання подібних процедур під час надзвичайних ситуацій, зокрема у країнах, що пережили збройні конфлікти або масштабні економічні потрясіння.

Висновки. Таким чином, нами акцентовано на потребі створення законодавчо закріплених винятків для окремих категорій зобов'язань, які не повинні підпадати під загальні мораторії або обмеження під час воєнного стану, зокрема щодо виплат заробітної плати, аліментів, податкових боргів тощо. Також зазначено про доцільність розроблення спеціального процедурного механізму пріоритетного виконання зобов'язань у межах ліквідації підприємств, які мають стратегічне значення або знаходяться в зоні бойових дій. Є гостра необхідність перегляду ролі органів примусового виконання, їх ресурсного забезпечення, процесуальної гнучкості та цифровізації процедур у кризових умовах. Такий підхід дозволить забезпечити належну реалізацію принципу верховенства права, збереження правової визначеності та відновлення довіри учасників цивільного обороту до ефективності правового захисту. Ефективне виконання зобов'язань при ліквідації господарських товариств в умовах воєнного стану вимагає комплексного перегляду підходів до правового регулювання цієї сфери. Лише системне оновлення законодавства з урахуванням реалій воєнного часу, забезпечення гнучкості, передбачуваності та захисту прав усіх учасників правовідносин дозволить зберегти принципи правової визначеності, законності та справедливості навіть у надзвичайних обставинах.

Список використаних джерел:

1. Antony Gibbs & Sons v. La Societe Industrielle et Commerciale des Metaux (1890): 25 QBD 399. URL: <https://www.uniset.ca/lloydata/25QBD399.html>
2. Case of Kotov v. Russia, App. No. 54522/00, ECHR 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110023> (дата звернення: 12.01.2024).

3. Case of Kuzhelev and Others v. Russia. Apps. No. 1504/10 et al., ECHR 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222915>
4. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 15 June 2024: Case C-73/20. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=285823&doclang=EN> (дата звернення: 12.01.2024).
5. Judgment of the Court (Third Chamber) of 18 April 2024: Case C-394/22. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=297244&doclang=EN> (дата звернення: 12.01.2024).
6. The Federal Common Law of Successor Liability and the Foreign Affairs / William & Mary Business Law Review. URL: <https://scholarship.law.wm.edu/wmblr/vol12/iss3/3>
7. Борисова В. І. Виконавче провадження у механізмі реалізації судового рішення: монографія. Харків: Право, 2013. 280 с.
8. Воронова Л. К. Адміністративно-господарське право України. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
9. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 12.01.2024).
10. Дзера О. В. Цивільне право України: підручник. Т. 1 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 480 с.
11. Кисіль О. В. Цивільне зобов'язання в умовах трансформаційних процесів в Україні: монографія. Київ: Юридична думка, 2020. 352 с.
12. Кузнєцова Н. С. Цивільно-правове зобов'язання: природа, структура, функції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 5–14.
13. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1404-19> (дата звернення: 12.01.2024).
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану: Закон України від 11 квітня 2023 р. № 3048-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 68. Ст. 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3048-20> (дата звернення: 12.01.2024).
15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 12.01.2024).
16. Спасибо-Фатєєва І. В. Проблеми виконання зобов'язань у процесі ліквідації юридичної особи. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 97–103.
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 12.01.2024).
18. Червоний Ю. С. Ліквідація юридичних осіб у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. 36 с.

